

Filosof Emanuel Rádl (1873—1942), profesor Karlovy university a energický bojovník za reformu společnosti, vyslovil zajímavé teoretické názory v oblasti sociologie národa a vyvozoval z nich i důsledky pro národnostní politiku v ČSR. Je pravda, že sociologie nebyla nikdy vlastním oborem Rádlovým a že k uvedeným otázkám přistupoval především jako přírodovědecky vzdělaný filosof. Důležité však je, že vždycky uznával sociologii jako vědeckou disciplínu, autoritativní pro řešení teoretických otázek národního, politického a sociálního života.¹

Rádlův myšlenkový vývoj můžeme rozdělit na několik období, především podle základních hledisek gnoseologických, jejichž změna u něho úzce souvisí s událostmi dějinnými a politickými. V prvním období svého vědeckého působení (1897 až 1917) byl především fyziologem smyslových orgánů, historikem biologických teorií a přírodním filosofem. Teprve první světová válka a všestranné politické a kulturní oživení v její druhé etapě (pod vlivem ruských revolucí) probudila v Rádlovi mocný zájem o problematiku sociálně politickou i kulturní a zejména silný zájem společenskovědní. Intenzivním studiem filosofie Masarykovy byl velmi posilněn Rádlův racionalismus. Dalším mezníkem je rok 1927, kdy spolu s J. L. Hromádkou zakládal Křesťanskou revue a stal se rozhodným evangelickým křesťanem — teistou. Nadšení pro křesťanství a vlivy protestantské teologie podstatně oslabily jeho racionalismus. Toto třetí období pak trvalo v podstatě až do Rádlovy smrti r. 1942.

I. Rádlův myšlenky o národnosti v jeho období přírodovědeckém

Je pochopitelné, že v prvním období svého vědeckého vývoje, kdy psal knihy o cen-

trální nervové soustavě, články o přírodní filosofii a dvousvazkové dílo *Geschichte der biologischen Theorien* (1905 a 1909), zabýval se Rádl sociálně filosofickými otázkami jen okrajově. Ale i zde najdeme doklady vážného zájmu o národnostní otázky, zvláště o problém poměru vědy a národnosti a otázku národního charakteru vědy. Patří sem článek *Minulost a budoucnost české vědy přírodní*, který vyšel původně v *Čechische Revue* r. 1911 jako odpověď časopisu *Ostdeutsche Rundschau*, kde se tvrdilo, že česká věda je samý plagát.² Rádl zde kriticky rozebírá názor, že věda nemá nic společného s národností, jako názor typicky liberalistický, a ukazuje závislost vědeckých snah na prostředí, vztah vědy k politice. „Naše vědecké názory mají právě tak relativní obsah, závislý na milie, ve kterém povstaly, jako názory politické a jako náboženství.“³ Ve vědě se uplatňují stejně individuality jako národnost. Věda se nemá pokládat za mrtvou věc, ale za něco životného, spjatého s celým životem, s literaturou i politikou, se snahami národnostními. Rádl pak podrobně sleduje, jaké stanovisko zaujímali k národnostní otázce přední představitelé české biologie v 19. století, a analyzuje zvláště češství Purkyňovo a Preslovo, které se projevuje jasně v jejich vědě.⁴ Rádl dále v této studii zkoumá poměr češství a němečství, jak se jeví ve vědě, a kritizuje objektivní vědu, jež i u nás vítězila vlivem F. Vejdovského, pražské university i české akademie.⁵ Souhlasí s Masarykem, který kritizoval toto pojetí vědy, nezúčastněné na aktuálních otázkách, a žádal i od české vědy, aby byla naplněna národním duchem a navazovala tvořivě na českou tradici.⁶

Již v tomto článku formuluje Rádl problém češství a humanitu, národnosti a me-

¹ Srv. *Geschichte der biologischen Theorien in der Neuzeit* I, 2. vyd., Lipsko a Berlín 1913, str. 221 a n. *Mír v Československu*, Praha 1923. *Vzdělanci a socialismus* (seriál) VI, Čs. republika z 26. 5. 1920, č. 143. *Křesťanská revue* (dále: KR), r. VIII, str. 69.

² Vydáno knižně v Rádlově spise *Úvahy vědecké a filosofické* (dále: *Úvahy*), Praha 1914, str. 40–63.

³ *Úvahy*, str. 45, 41 a n.

⁴ *Úvahy*, str. 49 a n.

⁵ *Úvahy*, str. 52 a n.

⁶ *Úvahy*, str. 55.

zinárodnosti ve vědě. Být dobrým Evropanem ve smyslu Nietzschově a zároveň pravým synem své vlasti musí být ideálem každého myslícího člověka, a tedy i exaktního badatele. K tomuto ideálu se lze přiblížit jen tehdy, budeme-li usilovat o novou náplň pojmu češství, o spojení češství a opravdové vědeckosti.⁷ Český učenec musí hledat organickou souvislost se snahami své vlasti a snažit se o zmenšení naší veliké závislosti na německé vědě. Rádl zdůrazňuje, že způsob myšlení ruských spisovatelů a filosofů je nám bližší než německé schematizování; budeme se dále učit u vědy francouzské, anglické a americké. Němci tvrdí, zvláště od doby Paul de Lagardeovy,⁸ že Čechům nezbyvá než přimknout se k německé kulturní oblasti. Pražský dopisovatel Ostdeutsche Rundschau připisoval tento názor dokonce Rádlovi; Rádl však ve skutečnosti vidí poměr Čechů k Němcům jen jako podání ruky dvou mužů sebevědomých, kteří si rozumějí a váží si sebe navzájem. Avšak „Havličkovo: já pán, ty pán! zůstane provždy naším heslem“.⁹

Za první světové války, v době, kdy rozmach německého imperialismu budil vážné obavy o budoucnost českého národa, počal se Rádl zvýšenou měrou zajímat o otázky sociálně politické. Filosoficky to vidíme v díle *Romantická věda*, psaném v letech 1916–1917 a vydaném r. 1918, v díle, jež Rádl sám prohlásil za typický doklad svého „válečného myšlení“. Spis bývá kritizován někdy jako projev protiněmeckého smýšlení, jemuž Rádl za války propadl; do určité míry právem. Důležité je tu filosofické rozpoznání, že jedním ze spoluviníků německé nacionalistické a válečné ideologie je romantické myšlení, jehož zárodky Rádl zjišťuje již u Herdera a Kanta (u tohoto je nápadná krajní abstraktnost a jistá násilnost myšlení). Zároveň však vidíme v tomto díle určitý přechod ve vývoji Rádlova myšlení i po stránce gnoseologické: jsou tam silné prvky předválečného empirismu, ale hlásí se již i myšlení racionalistické. V četných narážkách i dosti otevřených projevech zračí se zde Rádlovo vlastenectví a nadšení pro český boj protirakouský.¹⁰

II. Národnostní problematika ve 2. a 3. období Rádlova myšlenkového vývoje (1918–1936, resp. 1942)

1. Stručný přehled vědeckých prací a filosoficko-politických statí v těchto obdobích

Do tohoto oddílu zařazují jen krátkou charakteristiku knih, brožur a statí, zabývajících se otázkami pojetí národa a nacionalismu. Shrnuji zde dvě období Rádlova působení, neboť v koncepci národa a v řešení příslušných otázek není mezi nimi zásadního rozdílu.

Dílkem z doby válečné je přetisk přednášky *Rasové teorie a národ*, přednesené v cyklu Filosofické jednoty o národnosti (Praha 1918). V tomto spisku Rádl podal populární výklad pojmu rasy i stručné dějiny rasových a příbuzných teorií od Gobineaua a Fichta až po H. S. Chamberlaina a ukázal na jejich nevědeckost i reakční charakter. Proti rasistickému pojetí národa a z něho vyplývajícimu romantickému vlastenectví postavil pojetí národa jako uvědomělé ideje, programově směřující k cíli. Je úkolem českého národa programovou, uvědomělou koncepcí přetvořit materiál daný nám rasou, tradicí, jazykem a historií, a vypracovat ve svobodných podmínkách nový národní program.

Ve svobodné ČSR rozvinul Rádl své myšlenky o národnosti v četných článcích časopiseckých, jimiž se co nejudalší účastnil téměř všech ideologických a sociálně politických zápasů v republice.¹¹ V řadě článků z let 1918–1921 analyzoval Rádl pojetí národa a zejména naše buržoazní vlastenectví (nacionalismus), jež od konce světové války plně ovládlo naše veřejné mínění. Tyto rozborby byly podány v mnoha časopisech: v České stráž, orgánu české strany pokrokové (1918–1920), v Realistické stráž, orgánu Realistického klubu (1920 a n.), dále v mnoha článcích poloúřední Československé republiky (1919–1921) a v obnoveném Čase (1920 až 1921). Filosofické články psal Rádl v té době do Nového Athenaea (1920 a n.), jehož byl vedoucím redaktorem, do Naší doby, České mysli a jiných listů. Většina těchto statí a myšlenek narážela na prudký odpor v buržoazně nacionalistickém

⁷ *Uvahy*, str. 57 a n.

⁸ Paul Anton de Lagarde (1827–1891), německý orientalista; v *Deutsche Schriften* (2. vyd. 1886) hlásal „čisté německé“ ve stopách Fichtových.

⁹ Rádl, *Uvahy*, str. 63.

¹⁰ Rádl, *Romantická věda*, Praha 1918, Otázky a názory.

¹¹ Viz (neúplný) přehled těchto článků v práci Jaroslava Simsy: *Bibliografie prací Emanuela Rádla*, jubilejní číslo České mysli r. 29/1933, č. 5–6, zvl. str. 385 a n.

tisku (Národní listy, Večer, Venkov, Národní politika, 28. říjen aj.), a to tím spíše, že ostré útoky Rádlovy na české vlastenectví byly formulovány tak nesmířitelně, že budily dojem, jako by Rádl odmítal každé vlastenectví; ve skutečnosti šlo jen o boj proti útočnému nacionalismu. Roku 1922 podnikl Rádl cestu kolem světa a začal spolupracovat s organizací Československá YMCA, jejímž se stal předsedou. Jeho novinářskou tribunou se v té době stala polooficiální Prager Presse, do níž napsal velký počet významných článků. Od r. 1927 redigoval spolu s J. L. Hromádkou Křesťanskou revui, která se stala od té doby jeho hlavním orgánem.

Z knižních publikací, v nichž Rádl v 20. a 30. letech nejbojširněji vyložil své myšlenky o národnostních problémech, uvádím brožuru *Národ a stát* (Praha 1921), a dále práce *Náboženství a politika* (Praha 1921), *Mír v Československu* (Praha 1923), *O smysl našich dějin* (Praha 1925), *Válka Čechů s Němci* (Praha 1928), *Národnost jako vědecký problém* (Praha 1929) a *O německé revoluci* (Praha 1934). V přednášce *Národ a stát* se Rádl věnoval jednak rozlišení pojmů kmen, národ a stát, jednak výkladu rozdílu mezi národním uvědoměním a lokálním patriotismem (rozebraném na příkladu Dalimilovy kroniky). Nejprudší odezvu však měl bojovný spis *Válka Čechů s Němci*, kde se Rádl pokusil (velmi jednostranně, i když zajímavě) o nové pojetí českých dějin, kde popíral zejména správnost koncepce Palackého, založené na boji češství s němečtím, a snažil se kriticky revidovat důležité kapitoly z českých dějin. Vyložil zde znovu své pojetí národa i státu a podrobil nejostřejší kritice naši nacionalistickou, protiněmeckou politiku v českém státě. Odsoudil zejména i protiněmecky prováděnou pozemkovou reformu a národně šovinistickou politiku tzv. Národních jednot v po-

hraničních územích. Tato kritika, otevřená a nepopulární v oficiálních kruzích republiky a zvláště u politiků koaličních stran, je z největší části oprávněná a přesně vystihuje skutečnost. Bylo pochopitelné, že tohoto spisu využili němečtí nacionalisté a vydali jej v německém překladu r. 1928. Naše kladné hodnocení spisu po stránce politické neplatí však zcela v oblasti teorie a neplatí o některých historických kapitolách, které byly mnohými odborníky právem kritizovány.¹²

2. Rádlovo pojetí národa

Předním našim úkolem je shrnout základní teze a zásady, jež jsou základem jednotlivých Rádlových úvah a článků o národnostních otázkách. Tyto zásady ovšem nutně vyplývají z nejobecnějších Rádlových názorů na společnost, na její strukturu a vývoj, které Rádl vypracoval v druhé a třetí etapě svého myšlenkového vývoje.

Základní otázkou při studiu společnosti je Rádlovi otázka, jaké jsou vztahy individua, osobitého jedince ke společnosti. Je to známý základní problém individualismu a kolektivismu, na nějž položil důraz již učitel Rádlův Masaryk a jež sdíli i Rádl sám.¹³ Ač přírodovědec, vzpírá se Rádl naturalistickému řešení otázky. Dívá se na tento problém sociologicky: společnost je mu ens sui generis (jsoucnost svého druhu). Není to pouhý součet, ani mechanický shluk jednotlivců, z nichž se společnost skládá. Jednotlivci také nejsou v celku společenském pouhými mechanismy; jsou snad kolečky velikého a složitého stroje nebo — jsou-li potlačováni a podrobováni mechanickému útlaku — aspoň se této mechanizaci vzpírají, prohlašujíce ji za nehumanizující lidských bytostí.¹⁴

Odmítá tedy Rádl mechanistickou sociologii. Skutečné vztahy mezi jednotlivcem a společností nevystihuje však ani orga-

¹² Z hojné literatury o uvedených spisech Rádlových uvádím jen některé významnější kritiky. O spise *O smysl našich dějin* psal např. J. L. Fischer v *Naši vědě*, r. 7, s. 49–57; J. Hanák v *CMM*, r. 50, str. 764 a n. O Rádlově článku *Sociologie a historie* (Naše doba, r. 1937, č. 9); J. Patočka v *České mysl*, r. 33, č. 1–2. O *Dějinnách filosofie* opět J. L. Fischer, *Naše věda*, r. 14, č. 4. Rozsáhlá je literatura o *Válce Čechů s Němci*. Psali o ní E. Čapek v *Nových Čechách*, r. 11, str. 289–310 (také zvláštní otisk s názvem *Kniha proti vlastenectví* v *Knihovně Nových Čech*, č. 6); dále J. L. Fischer v *Slawische Rundschau* 1, str. 206–208; týž. *Naše věda*, r. 10, str. 54–68; J. B. Kozák v *České mysl*, r. 24, str. 311–322; J. Šimsa, *Kritika* 5, str. 179–183, v *KR* 1937–38, str. 236–40; K. Krofta v *Národnostním obzoru*, r. 1, seš. 2, str. 81–97; F. Kutnar, *Brázda*, 1 (10),

str. 30 a n.; A. Pražák, *Bratislava*, r. 2, str. 836 až 842; H. Klepetář, *Der Sprachenkampf in den Sudetenländern* aj. O spise *Národnost jako vědecký problém* psal I. A. Bláha v *České mysl*, r. 26, č. 1, str. 62–70, stručně v *Sociologické revui*, r. II/1, str. 135; A. Boháč v *Čs. statistickém věstníku*, r. 11, č. 1–2; D. Krejčí, *Národnost a jazyk při sčítání lidu*, *Národnostní obzor*, r. 1.

¹³ O Masarykově řešení vztahu individualismu a kolektivismu jsem psal ve spisech: *Vědecké základy Masarykovy politiky* (Brno 1947), str. 41 a n., 51 a n., a *Masarykův program* (Brno 1948) str. 21 a n., 223 a n.

¹⁴ Srv. článek *Jednotlivce a společnost*, *Realistická stráž*, r. II., č. 7; *Sociální demokracie a komunismus* (Brno 1926), str. 23 a n.

nické pojetí společnosti. Biologická studie poměru mezi celkovým organismem a buňkou dospěly prý dosud k nestejným a nejasným výsledkům. Jisto však je, že uvědomělý člověk — jednotlivec je víc než buňkou. Individuum má smysl samo o sobě, je relativně samostatným, aktivním středem a původcem jistého dějství, které působí ve svém okolí a přetváří je; není pasivním produktem poměrů přírodního a společenského prostředí, je vyšším prvkem, jehož v organické přírodě není. Společnost vzniká vzájemným působením, interakcí jedinců. Uvědomělé individuum, osobnost, je východiskem jistých tvořivých sil a je si toho také vědomo. Jednotlivec je ovšem podroben vlivu, nátlaku a sugesci různých kolektivů, ale ačkoli je podmíněn jimi a přírodním prostředím, je zároveň i aktivním činitelem v tomto světě, je budovatelem světa společenského a kulturního. Na odpovědnosti a tvůrčí práci aktivních a iniciativních jedinců spočívá všechna společenská organizace, aspoň pokud jde o společnosti vyššího typu, v jejichž činnosti se uplatňuje přesvědčení a uvědomělá, programová práce osobností.¹⁵

Rádl ovšem ví, že jsou i společnosti nižšího stupně na čistě přírodní základně. Jsou to primitivní rodiny, klan, klany (rody) a kmeny (v Asii, Africe apod.), biologicky dané jednotky, jejichž členové jsou spjati pouty instinktivními a podvědomými faktory duševními. Tyto lidské společnosti se podobají mraveništím: lidé zde žijí pohromadě, stykají se, spolupracují, nepřemýšlejíce o tom, proč tak činí; sdružují je instinkty, pokrevní příbuznost, shodné zaměstnání, potřeby a tradice — vesměs faktory přírodní, podvědomé nebo polovědomé. Jsou to společnosti statické, nikoli dynamické; v časovém vývoji se v podstatě nemění.

Pokročilejší přírodní jednotky nejsou však jen pouhými přírodními celky, danými biologicky a sociálně psychologicky; jsou to složité nadřazené útvary, které utvářejí lidé uvědoměle a svobodně, kde vládne zákonitost duchovní, nikoli přírodní. Jsou to společnosti stavěné podle pro-

myšleného programu; ve své podstatě jsou dynamické, nikoli statické, mají svůj vývoj v čase, rozvoj kvalitativní. Jsou to výtvory lidské činnosti civilizační.¹⁶

Nejvýznamnější ze společností, které se zakládají na jednotě duchovních zájmů a vznikají uvědomělou činností civilizační, je zajisté národ. Rádl vytýká, že právě v době mocného rozvoje národů v celém světě (v první třetině 20. století) vzniklo v evropské vědě velmi málo prací o národnostní problematice, ač je tak aktuální. Naproti tomu v sociologickém myšlení Rádlově zaujímá myšlení o těchto otázkách opravdu vynikající místo. Rádl vytýkal nedostatek filosofické a sociologické analýzy především českým publicistům směru nacionalistického, ale soudil, že ani v teorii socialistů-internacionalistů nebyl tento rozbor proveden.¹⁷

Východiskem i základem Rádlova myšlení o tomto předmětu je úsilí o vypracování správného pojmu, definice národa, které je velmi důležité v zápase o nové pojetí národa, jež chce Rádl prosadit. Podle jeho tvrzení se celý náš obrozenský zápas a většina našeho úsilí o národní kulturu českou (a rovněž tak i slovenskou) opírá o ideu národa, převzatou od německých filosofů, J. G. Herdera a romantiků. Je to pojetí národa, jež Rádl nazývá organickým nebo romantickým. Je to pojetí příbuzné shora vyloženému organickému pojetí společnosti. Národ nevzniká zde uvědomělou, programovou činností svých členů, nýbrž utvářejí jej síly hlouběji založené, svazky krve, tradice, city vlastenecké a někdy i dynastické. Důraz na svazky krve je příznačný pro rasové pojetí národa, které prohlašuje prvky zoologické za podstatné složky národního celku. Jde tu o hrubý naturalismus, o směřování pojmů zoologických a sociologických. Rasové nebo aspoň převážně naturalistické chápání národa je u nás tak hluboce zakořeněno, že jeho kritika naráží na odpor veřejnosti. Národem je tu útvar vyrostlý z přírody, daný vrozenými vlastnostmi svých členů, především společnou krví, jazykem a zděděnými instinkty, ale

¹⁵ Srv. *Dějiny vývojových teorií v biologii XIX. stol.*, Praha 1909, str. 393, 453 a n.; *Moderní věda, její podstata, metody, výsledky*, Praha 1926, str. 257; *Válka Čechů s Němci* (dále jen VČN), str. 92 a n.; *Revize pokrokových ideálů v národní škole*, Praha 1928, str. 58 a n.; *Dějiny filosofie II*, Praha 1933, str. 342.

¹⁶ *Geschichte der biologischen Theorien in der Neuzeit I*, str. 470. *Západ a Východ*, Praha 1923, str. 265 a n. *Dějiny filosofie II*, str. 342, 349. Rádl

soudí, že Tönniesovo rozlišení „Gemeinschaft“ a „Gesellschaft“, z nichž první staví mysticky společnost nad individuum, kdežto Gesellschaft počítá s uvědomělým jedincem jako stavitelům společnosti, je založeno na Herderovi.

¹⁷ Srv. seriál *Vzdělanci a socialismus II*, Čs. republika z 21. 5. 1920, č. 139; dále *Sociální demokracie a komunismus*, str. 41 a n. Dnes ovšem literatura o národnosti, zvláště v literaturách světových, vzrostla až do nepřehlednosti.

i půdou, zvyky a tradicemi. Národ se tu neliší podstatně od kmene, je to jen kmen na vyšším stupni (proto mluví Rádl o kmenovém vlastenectví). Kmenem rozumí přírodní jednotu lidu, sjednoceného původem (krevním příbuzenstvím), zvyky, náboženstvím, kulturou, náčelníkem. Členové tohoto společenství si je nevytvořili uvědoměle, nevědí, proč, za jakým účelem tuto jednotu tvoří — jako jednotu se jeví hlavně objektivnímu pozorovateli (vědci). Cítí nanejvýš své příslušenství ke kmeni a určitou kmenovou odlišnost. Kmen je Rádlův do jisté míry přechodem od čisté přírodní rasy (plemene) k národu. Národ v organickém pojetí je vlastně kmen, který svou jednotu a své cíle nejen instinktivně chápe, ale také si je jasně uvědomuje. Toto „národní vědomí“, stejně jako národní instinkt jsou dány nutně a objektivně jako přirozené vlastnosti národa, ať jeho členové chtějí nebo nechťejí. Toto pojetí převažuje v Německu, ve střední Evropě a v carském Rusku.¹⁸

Rádl odmítá toto naturalistické chápání národa ve všech jeho formách. Daleko bližší je mu pojetí druhé, které nazývá západním nebo politickým (racionálním) pojetím národa, jež prý vládlo v Evropě před Herderem (důkaz o tom Rádl nepodává) a vladne dosud v západních zemích evropských a v Americe.¹⁹

Národem se v zemích západní Evropy a v Americe rozumí společnost lidí, kteří se sdružili v jednom státě, narodili se jako děti občanů tohoto státu nebo po přestěhování získali zde občanské právo (naturalizace ve Francii). Tito občané se řídí jednotnou ústavou státu a podléhají jednotnému zákonodárství. Půda, rasa, kmenové vlastnosti nejsou ani zde bez vlivu na tvoření národních jednotek, ale nejsou rozhodující. Hlavním logickým znakem pojmu národ je tu vůle tvořit státní organizaci, být loajálním členem kolektivu podřízeného týmž zákonným normám a stanovám. Rozhodujícím faktorem tvorby národa se zde stává vědomí člověka, jeho individuální rozhodnutí. Tak se chápe příslušnost k národu ve Švýcarsku (jazykové rozdíly

nejsou tu rozhodující), ve Francii, v Britské říši i v USA.

Rádl se do velké míry ztotožňuje s tímto chápáním národa a doporučuje rozumět v podobném smyslu národem československým nejen občany českého a slovenského jazyka, ale společenství všech uvědomělých občanů ČSR, ať jsou kmene českého nebo slovenského, německého, maďarského, ukrajinského či židovského. Dovolává se mírových smluv z let 1919 a 1920, zvláště smlouvy Saint-Germainské, která nerozlišuje mezi národem a státem a je psána v duchu ideologie západní.²⁰

Vraťme se však k rozboru Rádlůva teoretického pojetí národa. Snad pod tlakem námitek odpůrců, snad ze snahy po prohloubení svého výkladu Rádl poněkud omezuje své individualistické, krajně subjektivistické hledisko. Uvědomuje si, že národ není výtvor, výsledek činnosti jediné skupiny jednotlivců nebo jediné generace, nýbrž že je to výsledek staleté duchovní tvorivosti, organizované činnosti literární, politické, filosofické, hospodářské atd. A není to nikdy dílo ukončené, nýbrž stále dál se rozvíjející. Podstatou národa je to, co se vznáší jako idea, jako program a cíl nad budovatelskou činností generací. To je jim společné. To je duchovní, civilizační pojetí národa. Člověk — jednatel není členem národního společenství z osudové nutnosti, na základě znaků daných již pouhým zrozením, bez ohledu na jeho cíle a ideály. Člověk se naopak svobodně pro národnost rozhoduje. Jednota duchovních zájmů, které si osobnost uvědomuje jako správné, jako to, co má být, je tu jednotícím poutem.²¹

Svým důrazem na subjektivní prvky však Rádl nechce tvrdit, že by národ byl něco jen myšleného — jeho prvky jsou také dány přírodou. Subjektivní rozhodnutí pro národ nemyslí jako libovůli (svoboda mu nikdy neznamená dělat si, co chce). Při svém rozhodování pro národ se jednatel musí řídit také fakty a teorií založenou na faktech (objektivních) i na správné logice. Mnozí lidé, rozhodující se pro český nebo německý národ, chybují

¹⁸ Srv. článek *Český národní instinkt*, *Cas* z 19. 12. 1920, č. 161. *Národ a stát*, str. 3 a n. *VCN*, str. 130 a n., 135 a n. *O německé revoluci*, Praha 1934, str. 34 a n.

¹⁹ *Národ a stát*, str. 11 a n., 15 a n., 23 a n. *O smyslu našich dějin*, str. 33 a n. *VCN*, str. 131 a n. *Národnost jako vědecký problém*, str. 43 a n.,

55 a n. *O německé revoluci*, str. 24 a n., 34 a n. ²⁰ *VCN*, str. 134.

²¹ *Národ a stát*, str. 16 a n. *Západ a Východ*, str. 255 a n. *Sociální demokracie a komunismus*, str. 45. *VCN*, str. 195. *Národnost jako vědecký problém*, str. 64 a n.

(sem patří různé křiklavé případy rene-gátství apod.)²² Nestačí např., že se Slováci prohlašují za národ. Otázka zní: jaké mají k tomu právo, jaké mají pro to důvody? Musíme zkoumat, zda ten či onen národ právem žádá sebeurčení a zda to opravdu národ je. Rádl tu zřejmě předpokládá, že jsou (vědecky zjiitelná) kritéria pro to, co je národ, že lze zpravidla (v normálních případech) určit, zda nějaká společenská skupina je národem. Při svém rozhodování pro určitý národ musí jednotlivec respektovat jistá objektivní kritéria (řeč, rasu, své vzdělání, historické tradice, sympatie aj.). Přes tyto ústupky, přes přiznání některých objektivních prvků v pojetí národa trvá Rádl na své základní tezi, že posledním kritériem příslušnosti je uvědomělé rozhodnutí se pro tento národ. Ale tyto ústupky jsou důležité: jsou dokladem, že Rádlovo chápání národa není ani po stránce teoretické tak radikálně subjektivistické, jak se soudilo z některých jeho příliš jednostranných projevů.²³

Mezi objektivními podmínkami, jež podle Rádlových tezí spolutvoří národ, jsou také poměry hospodářské a sociální. Jestliže se například někdo z existenčních důvodů rozhodne pro vystěhování do Severní Ameriky a tím koneckonců (po splnění určitých podmínek) i pro příslušnost k americkému národu, jsou tu hospodářské okolnosti velmi důležitou příčinou. V tom se blíží Rádl marxistické teorii, jejíž správné jádro rád uznává. Marxistické pojetí je správné v tom smyslu, že národnost není nic primárně, přírodou daného, ale že je v jistém smyslu produktem sociálních podmínek. Národnost se tvoří teprve na určitém stupni vývoje společnosti. Marxisté ovšem kladou všude větší důraz na ekonomické podmínky než na volbu jednotlivcovu, která je u Rádla přece jen poslední instancí.

Je nesporným faktem, že tlak hospodářských a sociálních poměrů způsobuje v celém světě větší či menší měrou *přenárodnování*. Veřejné mínění, školy, učitelé,

zaměstnavatelé, politici vůdci, noviny působí mocně na rozhodování lidí o příslušnosti k národu. Zvláště veřejné mínění, tj. soubor názorů uplatňovaných společností, jimž se jednotlivec vědomky či nevědomky podrobuje, má snad na volbu národnosti stejný vliv, jako má (ve formě volební agitace) na volbu politického přesvědčení. „Lidé volí národnost nikoli podle toho, jaké jsou rasy, jaký mají mateřský jazyk, do jakých chodili škol, nýbrž podle toho, co slyší od přátel, co jim řekl kněz a učitel, co piší noviny.“²⁴ Vcelku můžeme říci, že veřejné mínění v mnoha případech určuje národnost. Jde jen o to, aby bylo svobodné a účinné, aby se neopíralo o mocenský tlak. Ostatně jeho působení nemůže bránit ani vláda sebe autoritativnější. Rádl z tohoto hlediska posuzuje naše sčítání r. 1921 a odsuzuje určité formy nátlaku ve směru protiněmeckém.²⁵ Ví ovšem i o nesprávném nátlaku při sčítáních lidu za Rakousko-Uherska, který byl opět vykonáván ve prospěch Němců.

Z toho všeho vyplývá důležitý závěr, že i v pojetí Rádlově je národnost podmíněna, často i vytvářena činiteli sociálně ekonomickými a sociálně politickými, mnohem více než faktory biologickými. Národnost se tvoří vlivem všeho sociálního života, vlivem hospodářských podmínek, prostředí, výchovy rodinné i veřejné.²⁶

Z dosavadního výkladu vyplývá, že v Rádlově pojetí je národ jako společenská skupina v úzkém vztahu k státu: odmítá přece romantickou konstrukci protikladu přirozeného národa a umělého státu. Rádlovi je stát (podobně jako národ) účelným produktem kulturní tvořivosti lidského ducha. Je to instituce, která má co nejlépe organizovat soužití lidí i jejich snahy kulturní. Obyvatelé státu souvisí jistě rodem, územím a přirozeně danými společnými zájmy, ale v těchto přirozených faktorech není podstata státu: jeho hranice, ústava, úřady, vojsko jsou naopak výsledkem úmyslné, organizační činnosti lidí. Organické pojetí státu (obdoba orga-

²² *Sociální demokracie a komunismus*, str. 45. O vztahu Čechů a Slováků jedná Rádl stručně v přednášce v Bratislavě r. 1934, otisk v KR, r. 3, č. 3 a 4.

²³ Z významných sociologů a filosofů posoudil Rádlovu koncepci v obsažené recenzi (VCN) I. Arnošt Bláha (Česká křesť. r. 26), kde přesným a citlivým rozбором ukázal na nedostatky a mezery Rádlova pojetí, ale ocenil kladné jádro jeho teorie i vědecký étos jeho působení. Zdůraznil, že teprve na svém nejvyšším vývojovém stupni se národ stává jasnou ideou a duchovním programem na

základě všech faktorů složité sociální reality. Bláha ukázal též přesvědčivě na nutnost spojení subjektivistické i objektivistické teorie národnosti. Velmi kladně posoudil Rádlovu koncepci J. B. Kozák v České myslí (r. 24); naproti tomu velmi paušálně a s nepochopením významných kladů Rádlova díla je odsoudil E. Chalupný ve své *Sociologii*, díl III, str. 169–171.

²⁴ *Národnost jako vědecký problém*, str. 74.

²⁵ *Tamtéž*, str. 77 a n.

²⁶ *Tamtéž*, str. 72 a n.

nického pojetí národa) kotví v romantismu: tvůrci státu nejsou lidé se svou plánovitou činností, nýbrž síly hlouběji, přímo metafyzicky založené, svazky krve, tradice, city vlastenecké a dynamické. Stát je v tomto chápání organismem, vyšší jednotou, jednotlivci jako jeho orgány jsou mu zcela podřízeni a nemají sami o sobě smysl a význam. Je to koneckonců mystické pojetí, jehož velkým systematikem byl Hegel a jemuž jsou v tom blízcí myslitelé sympatizující s fašismem (G. Gentile, O. Spann aj.). Toto organické pojetí státu převládá i u nás: Rádl je dokonce nachází i v preambuli ústavy ČSR z r. 1921.²⁷

Své vlastní pojetí státu nazývá Rádl pojetím smluvním, protože de facto navrhuje na staré teorie o smlouvě společenské: stát a zákony nejsou diktátem občanům ukládaným, naopak lidé se dohodli o tom, že je třeba organizovat stát pro potřeby lidu. Je to pojetí hluboce demokratické. Toto smluvní pojetí není dosud nikde plně uskutečněno, ale je ideálním požadavkem. Stát je tu založen na dohodě lidí, kteří jej vytvářejí jako organizaci pro zajištění lidských práv, pro ochranu autonomie přirozených kolektivních skupin, které stát skládají. V tomto pojetí jsou práva, potřeby lidí primárnější a hlubší než státní zřízení. Stát není posledním cílem člověka, nýbrž jen prostředkem k duchovním cílům. Dnešní zájem o politiku a stát je upřílišený, vede k podřizování zájmů soukromého, vnitřního života jednotlivcova životu veřejnému. Duchovní cíle lidstva jsou věčné hodnoty, jež můžeme opravdu prožívat a nově tvořit jen intenzivním vnitřním životem. Stát má být služebníkem občanů, ochráncem a pomocníkem slabých. Je to ovšem vzdálený ideál.

V tomto pojetí vládnou nad státem vyšší hodnoty dobra, pravdy a spravedlnosti a jen svědomí myslícího a uvědomělého jednotlivce může o těchto posledních hodnotách rozhodovat. Každý jedinec má určitou oblast svého vnitřního života, sféru zájmů, v níž je svrchovaným rozhodčím, třeba i proti přehnaným nárokům společenské autority. To je podstata poměru křesťan-

ství ke státu, již vyjadřuje zásada: Více sluší poslouchati Boha než lidí. Rádl uvádí jako doklad případ, kdy jednotlivec z důvodů diktovaných svědomím odpírá vojenskou službu.²⁸

Rádlovo pojetí lidských práv vychází ze zásad ústavy francouzské revoluce z roku 1791, zdůrazňující právo jednotlivce na svobodu, vlastnictví, bezpečnost a ochranu před útlakem. Rádl se snaží prohloubit toto pojetí lidských práv, zajistit ochranu určitých skupin ve státě a společnosti před násilím kolektivu. Jeho pojetí demokracie a socialismu podtrhuje práva lidí slabých tělesně, duševně i sociálně, jimž se má poskytnout organizovaná ochrana a rovnost příležitosti uplatnit se v životě přes nerovné podmínky. Proti individualismu francouzské revoluce zdůraznilo 19. století práva kolektivů, národností, ras, tříd, žen a dětí. Rádl propracoval toto pojetí zvláště v otázce kolektivních práv národnostních menšin v ČSR.²⁹

Z tohoto demokratického stanoviska nevyhovuje Rádlovi liberalismus jako program státu a společnosti, který v nich vidí především pouhý součet individuí jdoucích za svými osobními cíli. Ústředním pojmem liberalismu je požadavek svobody, který dává jednotlivci právo žít, jak se mu líbí, pokud tím nejsou porušeny stejné svobody jiných lidí. Liberalismus však nezaručuje slabým plné životní možnosti. Zvláště liberalismus hospodářský myslí při pojmu svobody jednostranně na egoistické zájmy silných jedinců; domnívá se, že blahobyt bude zabezpečen, jestliže každý jedinec půjde za svými zájmy bez státního zásahu. Tento liberalismus je úpadkem oproti pojetí křesťanskému i socialistickému.³⁰

Vcelku tedy vidíme, že Rádl odlišuje pojmy národ a stát, ale je si vědom, že v oblasti západoevropské i americké je rozdíl mezi nimi velmi malý v protikladu k poměrům středoevropským a východoevropským. Právo národů na vlastní národní stát bylo rozvíjeno od dob francouzské revoluce jako právo sebeurčení. Rádl ukazoval na složitost vztahů občanů k národu i státu v národnostně smíšených

²⁷ *Národ a stát*, str. 23 a n. *Ceská stráž*, r. II, č. 41. *VČN*, str. 93 a n., 122 a n. *Národnost jako vědecký problém*, str. 17 a n., 21. *Dějiny filosofie II*, str. 385. *O německé revoluci*, str. 42 a n.

²⁸ *Viz Krize inteligence*, Praha 1928, str. 36 a n. *VČN*, str. 91 a n., 108 a n. *Dějiny filosofie II*, str. 132 a n., 334 a n.

²⁹ *VČN*, str. 111 a n. *O německé revoluci*, str. 24. V této koncepci státu uplatňují se již důsledně

principy Rádlova křesťanství, jak je vylíčil B. Koutník ve spise *Emanuel Rádl, křesťanský politik, filosof, vědec a moralista*, Praha 1934. Odpověď Rádlova je v *KR*, VII, č. 7 a 8.

³⁰ *Srv. Úvahy*, str. 42 a n. *Náboženství a politika*, str. 329 a n. *Západ a Východ*, str. 26 a n., *KR*, IV, str. 329 a n.; *O smysl našich dějin*, str. 58 a n. *VČN*, str. 110 a n.; *Dějiny filosofie II*, str. 229 a n., 486 a n. *O německé revoluci* str. 16 a n., 23.

státech. Zejména požadoval národnostní kolektivní práva pro všechny národnostní menšiny v ČSR a národnostní autonomii. Rádl jako filosof myslel na budoucnost velmi vzdálenou. Vývoj podle jeho přesvědčení směřuje k zmenšení významu hranic států, které se v dalším vývoji stanou něčím mnohem vzdůšnějším a duchovnějším, než je tomu v naší době.³¹

Z podaného výkladu vyplývá, že Rádl správně hodnotil veliký význam národnostních otázek pro přítomnost i budoucnost lidstva. Národ není pro něho svazkem krve a pudů, ani jen skutečností sociální, je mu také (a v první řadě) programem, něčím, co má být, co je postulátem etiky. Rádlova koncepce národa je z tohoto hlediska mnohem spíše koncepcí sociálního filosofa než výkladem sociologa.³² V pojmu národa je zde zahrnut i mravní závazek, osobní program, pro který se uvědoměly jedinec svobodně rozhodl. Není to svoboda ve smyslu liberalismu nebo anarchismu, ani ve smyslu přírodního sebevyžití. Je to svoboda pod zákonem, češství se tu chápe jako vážný a těžký osobní závazek. Víme, že Rádl již jako přírodovědec přemýšlel, jak sloučit češství s evropanstvím, resp. lidstvím. Jeho duchovně pochopený nacionalismus je v naprostém souladu s internacionalismem. Podmínkou správně pochopeného internacionalismu je ovšem plné respektování každé národnosti. Podobně byl Rádl pro internacionalismus v české pedagogice, pro všelidské ideály v naší národní škole, pro soustavnou výchovu k světovosti.³³

Internationalismus je třeba odlišovat od kosmopolitismu, který je anacionální, tj. lhostejný k národnosti. Někdy Rádl chápe kosmopolitismus i širě, jako vnitřní lhostejnost k duchovním věcem vůbec. V *Dějínách filosofie* ukazuje na příklady kosmopolitismu filosofického a vědeckého (hellenistická filosofie, Leonardo da Vinci, Bertrand Russell), kosmopolitismu náboženského, politického, mravního. V každé formě je mu tento směr slabostí.³⁴

I když připustíme, že Rádl ve svých rozborech sociologických skutečností a zvláště pojmu národa byl často jedno-

stranný a jeho postřehy a myšlenky byly nepropracované, musíme vysoce ocenit předvídatost, s níž před vznikem fašismu správně viděl veliké politické a kulturní nebezpečí naturalistického pojetí národa (od něhož vede přímá cesta k ideologii hitlerismu) pro pokrok světa a zejména pro socialismus; viděl to v době, kdy si socialisté tohoto nebezpečí ještě málo všimli. Socialismus, zdůrazňoval Rádl, je racionální program, který předpokládá možnost uvědoměle přetvářet společnost. Organické pojetí státu a společnosti se vůbec nesnáší s plánovitým a duchovním úsilím socialismu. Organické, biologické pojetí národa nemůže být základem socialistického humanismu, nevede k ohledu na národy-organismy jiné, nýbrž k vyhlazovacímu boji mezi národy. Jediným principem jednání národního organismu musí nutně být úsilí o vlastní růst, ženoucí silou jeho vývoje boj o moc, spojený se „svatým egoismem“ národním. Ve svých důsledcích to vede ke kultu války, militarismu a k militaristické expanzi. K takovým důsledkům skutečně dospěl z organického pojetí národa-státu švédský sociolog R. Kjellén v díle *Der Staat als Lebensform*, k podobným závěrům dospěli teoretické německého pangermanismu.³⁵ Rádl již r. 1919 rozpoznal nacionalistické, romantické vlastenectví jako ideologii české reakce a jako veliké nebezpečí pro ideály pokrokové vědy, filosofie, kultury a lidskosti vůbec. V tomto ohledu bylo jeho stanovisko, odmítané v poválečných letech obrovskou většinou českých publicistů i vědců, skvěle potvrzeno událostmi v Německu a v Evropě let třicátých. Rádl měl též pravdu, když ukazoval na mezery v teorii socialismu v tomto ohledu. Vážným jeho nedostatkem ovšem bylo, že neznal veliký přínos Leninův a Stalinův k řešení národnostní otázky.³⁶

Rádl se s velikou oblibou pouštěl do výkladů z oboru historie a dějin filosofie, podáváje zde mnohé postřehy správné a zajímavé. Slabinou jeho historických pasáží byla bohužel stránka metodická, hlavně pak zcela nedostatečná heuristická základna. Tento fakt a četné nepřesnosti,

³¹ *Národ a stát*, str. 27, 29 a n.

³² K Rádlově sociální etice srv. *Náboženství a politika*, str. 98; *Mravnost v našem státě*, Praha 1925, str. 13; *Revize pokrokových ideálů*, str. 58 a n.

³³ Srv. *O sociální demokracii a komunismu*, str. 40 a n., 45 a n. *Revize pokrokových ideálů*, str. 10 a n., 34. *Dějiny filosofie II*, str. 399.

³⁴ Srv. *VČN*, str. 39 a n., 82 a n., *Naše náboženské*

ideály před válkou a po válce, Praha 1927, str. 14; *Dějiny filosofie I*, 151, 220, 224; *II*, str. 19, 62, 605.

³⁵ Srv. *Dějiny filosofie II*, str. 449.

³⁶ Prorocký význam knihy *Válka Cechů s Němci* zdůraznil zanicený a ušlechtilý žák Rádlův Jaroslav Šimsa v článku *Jubileum prorocké knihy*, v *KR* r. 1937/38, str. 236–240.

k nimž vedou jeho nepropracované a zběžně načrtnuté rozbor, velmi oslabuje vědeckou cenu Rádlových myšlenkově bohatých spisů. Proto nenajdeme u něho např. přesný rozbor vývoje českého nacionalismu od obrození do doby přítomné, i když k tomuto vývoji načrtl mnoho ceného.

Ve výkladu o Rádlově koncepci národa jsme si všimli, že ve své vědecké metodologii neodděluje přísně národ jako skutečnost objektivně danou, smysly vnímanou v čase a prostoru, a národ jako program, jako realitu duchovní, kterou lidé budují uvědoměle v duchu svých ideálů. Rádl již v *Romantické vědě*³⁷ odsoudil německou romantickou vědu proto, že oddělila vědu studující pouhá fakta od ideálů, které jsou předmětem filosofie a náboženství. Proti tomu žádá harmonii vědy se životem, odpovědnost vědy za vývoj civilizace, jednotu v životě, „unum necessarium“ (jedno potřebné), jak to chápali Paracelsus, Komenský, Herder, Dostojevskij. Z tohoto metodologického hlediska se Rádlovi ztrácí zvláště ve třetím období jeho vývoje přehraza mezi tím, co je a tím, co má být. Předmětem psychologie, sociologie, historie, je nejen soubor faktů a příčinných souvislostí, ale i teleologický smysl dění; tyto vědy nejen popisují a vysvětlují, ale studují i uvědoměle, programové jednání lidí a hodnotí je. Rádl trvá na tom, že vědec nemůže nezúčastněně konstatovat pouhá sociologická fakta, jako jsou např. novodobý národ český nebo Říjnová revoluce. Každý takový fakt je výzvou k jednání. Proti „objektivistické“ sociologii — od Comta až po moderní sociologii 20. století — se Rádl polemicky obrací a žádá, aby sociologie byla vědou bezprostředně usilující o reformu společnosti a národa. Comte úsilím o vědu jen nezaujatě konstatující fakta prý vyloučil ze studia společnosti to, co je na něm nejceněnější, totiž programovou činnost lidí, jejíž soubor tvoří civilizaci. Je dána minulostí a je to cíl, jemuž se máme přiblížit.³⁸ Je možno objektivisticky, bez hodnocení studovat některé primitivní společnosti nebo přírodní činitele, mající vliv na vývoj národa (rasa, půda, podnebí apod.), ale nelze objektivně zjistit např. sílu státu nebo národa, význam politické

strany, sílu ideového hnutí — zde všude musí přistoupit náš subjekt jako činitel, který sociální skutečnost hodnotí s porozuměním pro její podstatu. Teprve když sami jdeme za nějakým cílem, má naše hodnocení smysl. Není skutečné pravdy o společnosti tam, kde není osobního zaujetí, kde není spoluroučení poznávajícího subjektu za budoucnost.³⁸

Zde nemůže empirický sociolog souhlasit s pojetím Rádlovým. Není pravda, že nelze vědecky zjistit sílu a moc státu. Sílu státu a národa můžeme objektivně studovat: metodami historickými, sbíráním faktů a zkušeností, statistickými čísly apod. Síla státu je jednak vojenská (čísla o vojenských útvarech, zbraních), jednak hospodářská (čísla o výrobě, obchodu, spotřebě atd.). Dále je možné studium kulturních institucí, získání dat o jejich rozvoji. Lze konstatovat stav veřejného mínění, loajalitu občanů, mezinárodní situaci aj. Z těchto dat vyvodí badatel velmi pravděpodobný, často i bezpečný závěr, bude diskutovat s jinými vědci. Vedle toho zhodnotí sílu státu též subjektivně, filosoficky a politicky, bude formulovat program, jak tuto sílu zvýšit. Vědecká přesnost však vyžaduje odlišit fakta od hodnocení a hypotéz, bezpečné soudy a závěry od pravděpodobných domněnek. Toto rozlišení je metodicky velmi důležité. Není ovšem pochyby, že společnost potřebuje vedle konstatování fakt i filosofické hodnocení a jistou angažovanost osobnosti v uskutečňování společenských cílů.

Jsmé u konce svých úvah o Rádlových názorech na problematiku národnostní. Jistě je třeba kladně ocenit zajímavost, podnětnost i originalnost Rádlovy analýzy. Podnětné a hodnotné jsou i četné Rádlovy myšlenky o národnosti, jeho pádné důvody proti organickému pojetí národa, proti přeceňování národního instinktu, jeho důkazy o souvislosti romantických teorií s výbojnými tendencemi německého imperialismu. Zasloužnost jeho provokujících spisů a článků byla i v tom, že vyvolaly hojnou literaturu a množství polemik, někdy štvavých a nevěcných, jindy však obsažných a vědeckých. Z hlediska sociologického je třeba ocenit jasnost a pronikavost analýzy těžkých pojmů, statečnost

³⁷ Srv. *Romantická věda*, kap. XIII., *Unum necessarium* (str. 288–291).

³⁸ V *Dějinnách filosofie* věnoval Rádl objektivní sociologii a její kritice většinu IX. a X. kapitoly II. dílu *Francouzský pozitivismus*, str. 427–452 a

Anglický pozitivismus, str. 453 a n. O civilizaci viz *Západ a Východ*, str. 27, 316 a n., *Dějiny filosofie II*, str. 270, a n., 283 a n., 622.

³⁹ *Dějiny filosofie II*, str. 440 aj.

в бои против лживых предсудков и оправдывает в хрдинском усиле о витезстве правды.

Резюме

Милослав Трапл: Социологическое понимание национальной проблематики Эмануэлом Радль

Автор различает три главные этапы переменного мышления Радля и показывает, что уже в первом природоооедческом периоде размышлял под влиянием Масарика и Ницше над вопросом, как органически в научной работе соединить «чешство» с хорошим «Европейством». Статья дает обзор главных произведений Радля, касающихся национальных вопросов а в дальнейших периодах его творческой работы (1918—1936). Несмотря на значительные различия гносеологических воззрений в отдельных периодах, можно на основе знаний целой его работы набросить единую социологическую теорию национальности. Понимание национальности Радлем находится в противопоставлении с натуралистическими тезисами: как общество вообще является нация Радле *ens sui generis*, но ни в коем случае механической суммой индивидума. Ни органическое, ни расовое понимание общества не может постигнуть своеобразное национальное целое. Конечно существуют общества на низшей степени, созданные естественно-примитивные семьи и племена. Однако нации являются сложными организациями, создающиеся людьми сознательно, общественные формации динамические и притом построенные по обдуманному плану, как творение цивилизации.

В эпоху нашей современной онтогенезиса, в эпоху чешского Возрождения, у нас победило понимание преимущественно натуралистическое (в концепции Гердера) воздействием генерации Юнгмана. Нация здесь понимается как формация, выросшая из природы, данная совместной кровью и языком, унаследованным и как национальными инстинктами, так и землей, обычаями и традициями. Это фактически только племя на высшей степени развития. Это понимание нации победило не только у нас, но и в Германии и царской России. Этому пониманию наций Радлем как духовного создания цивилизации находится ближе другое понимание, владеющее в странах западной Европы, в Англии и в Америке, где нацией понимается общество людей, руководящихся конституцией государства, которые родились или как дети граждан государства или получили право гражданства (натурализацией и т. д.). Главным знаком понятия нации является воля быть членом коллектива, подчиненного тем же законным нормам. Особое значение придается субъективному деятелю, сознанию индивидума, стоящего на стороне совместной национальной программы. Человек здесь не является членом нации на основе роковой необходимости, но в конце концов по важным причинам стоит на стороне определенного права гражданства. Под нажимом возражений социологов-объективистов (прежде всего А. Благги). Радль наконец свои тезисы формули-

ровал более умеренно, признал, что существуют объективные элементы и критерия, которые как правило решают вопрос о праве гражданства. Это бывают кроме речи, образования, традиций и экономические и социальные моменты, которыми национальность обусловлена. Здесь Радль приближается к марксизму.

Радль признает, что нации имеют право на собственное государство, но и частичные национальные меньшинства имеют свои коллективные национальные права в смешанном государстве. Эти тезисы Радль аннулировал и на предюхонскую Чехословакию, но встретился с большим сопротивлением общественности, полной националистических предрассудков.

В третьем периоде своего развития, когда сильное влияние на его мышление приобрели особо теологические элементы, Радль суверенно переступает границу эмпирической социологии. В рассуждениях об обществе и национальности как духовных реальностях теряется ему почти что полностью основная разница между тем, что есть и что должно быть. Социологический факт, напр. чешский народ, не является для него только объективной реальностью, это явление, являющееся вызовом к обсуждению, которое необходимо оценивать на основе определенных реальных ценностей и идеалов. В этом спекулятивном направлении эмпирический социолог не может следовать за Радлем. Однако в деталях «тение произведений Радля а дает очень много ценных мыслей, мотивов тонкой аналитической работы, прекрасных формулировок и честной борьбы с предрассудками за победу правды. Единство правды, красоты и добра как реальных ценностей сияет Радле как *unum necessarium* его философского и социологического розыска.

Summary

Miloslav Trapl: The Sociological Conception of the Problem of Nationality in Emanuel Rádl's Work

The author distinguishes three main stages in Rádl's inconsistent thinking and shows that as early as in his first natural-scientific period — under the influence of Masaryk and Nietzsche — he considered the possibility of organically linking Czech nationality with “good Europeanism” in scientific work. The article then presents a survey of Rádl's most important studies concerning the problems of nationality in the subsequent stages of his creative work (1918—1936). In spite of considerable differences in gnosological views in the separate stages, it is possible to draft a consistent sociological theory of nationality on the basis of acquaintance with his entire work. Rádl's conception of nationality is contradictory to naturalistic theses: the nation as well as society in general is an *ens sui generis*, not a mechanical sum total of individuals. Neither the organic nor the race conceptions of society can give a true picture of the characteristics of a national unit. There are, of course, societies of a lower level established on a purely natural basis —

primitive families, clans, tribes. Nations, however, are complex organizations consciously created by people, dynamic social formations built up according to a well-designed plan as products of civilization.

In the time of our modern ethnogenesis, i.e. in the period of national revival, it was the predominantly naturalistic conception based on Herder that prevailed in this country; this was due to the influence of Jungmann's generation. The nation is conceived as a formation growing out of nature, conditioned by common blood and language, inherited national instincts, but also by land, customs and traditions. It is, as a matter of fact, only a tribe of a higher developmental degree. This conception of the nation prevailed in this country, in Germany as well as in Czarist Russia. In contrast to this, Rádl's conception of the nation as a spiritual product of civilization is nearer to other conceptions prevailing in the countries of Western Europe, in Great Britain and in America: there the nation is considered to be a society of people governed by the constitution of the State, who either were born as children of the citizens of the State or were granted their civil rights (by naturalization, etc.) Here the principal characteristic trait of the concept "nation" is the will to be a member of the collective governed by the same legal norms. Emphasis is laid on the subjective agent, on the consciousness of the individual deciding in favour of a common national program. Man is not a member of a nation due to some fatal necessity, but ultimately makes his decision in favour of a certain nationality on the basis of serious reasons.

Under the pressure of objections from the part of sociologists-objectivists (esp. I.A. Bláha), Rádl in the end formulated his theses in a more moderate way; he recognized the existence of objective elements and criteria which, as a rule, decide about nationality. It is the economic and social moments by which nationality is conditioned — besides language, education and traditions. Here Rádl approaches Marxism.

Rádl recognizes the right of nations to have their own States, but also the collective nationality rights of partial national minorities in a State containing several nationalities. Rádl applied these theses also on the pre-Munich Czechoslovakia, but met with a bitter resistance of the public subject to nationalistic prejudices.

In the third phase of his development, when his thinking was strongly influenced especially by theological elements, Rádl masterfully surpassed the frontiers of empiric sociology. In his considerations on society and nationality as spiritual realities, the basic difference between what is and what *should be* almost completely disappears. For him the sociological fact, e. g. the Czech nation, is not only an objective reality, it is a phenomenon representing a challenge to action which is to be evaluated on the basis of certain eternal values and ideals. An empirical sociologist cannot follow Rádl on this speculative ground. In details, of course, the reading of Rádl's works yields many valuable thoughts, impulses of refined analytical work, of beautiful formulations and of a brave fight against prejudices for the victory of truth. The unity of truth, beauty and goodness as eternal values is for Rádl the *unum necessarium* of his philosophical and sociological research.